

УДК 329.733(477.8) "1935/1939"

Р. Демчишак

Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола

**ІДЕЯ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СИЛ СУСПІЛЬСТВА
У ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕГАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 30-х рр. ХХ ст.**

© Демчишак Р., 2008

З'ясовано місце ідеї консолідації національних сил суспільства у програмних документах та діяльності легальних українських політичних партій Західної України міжвоєнного періоду. Проаналізовано специфіку бачення міжпартійного порозуміння кожною із розглянутих партій. Досліджено окремі політичні акції українських політичних партій у межах спроб реалізації консолідаційної ідеї у другій половині 1930-х рр.

The article ascertains the place of the idea of consolidation of the national forces of the society in program documents and activity of the Ukrainian political parties of Western Ukraine during the period between the wars. A specific view on the interparty mutual understanding of each of the parties was analysed. Separate public actions of the Ukrainian Political parties aimed at the realization of the idea of consolidation in the second half of 1930s were investigated.

Розбудова України як незалежної, демократичної, правової держави із широкою партійною палітрою поглиблює зацікавленість науковців, політиків, широких кіл громадськості історією тих політичних партій, що діяли в минулому. Зокрема, перед дослідниками нашого часу постає завдання об'єктивного та неупередженого висвітлення діяльності партій, що утворювали ідеологічно різношерстий партійно-політичний спектр Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст. У контексті сучасних процесів партійно-політичного життя в Україні особливо актуальною стає проблема міжпартійного об'єднання на ґрунті національної ідеї, що і зумовлює необхідність всебічного дослідження діяльності українських політичних партій Західної України у другій половині 1930-х рр. з метою урахування їхнього багатого досвіду.

Проблема політичної консолідації українського національного руху в Західній Україні, зокрема конкретні політичні акції щодо реалізації ідеї міжпартійного порозуміння досліджувалися М. Швагуляком [16]. Такі дослідники, як М. Когутяк [6], І. Райківський [9], О. Зайцев [3, 4], І. Соляр [10] у своїх працях торкалися окремих аспектів цього питання. Однак дослідження вищезгаданої проблеми не є повними та комплексними, що зумовлює необхідність їхнього продовження.

Метою публікації є дослідження місця ідеї консолідації національних сил суспільства у діяльності легальних українських політичних партій Західної України у другій половині 1930-х рр., з'ясування бачення ними платформи співпраці та механізму міжпартійного об'єднання.

У програмах та діяльності українських політичних партій Західної України ідея консолідації розглядалась як важлива тактична лінія на шляху вирішення національного питання. Необхідність згуртування національних сил краю аргументувалась змінами у міжнародному становищі Європи та внутрішньополітичному житті Польщі. Важливим каталізатором порозуміння національних партій була ситуація в Наддніпрянщині. Проте головним чинником, що робив ідею консолідації надактуальною, був стан польсько-українських взаємин та невдача нормалізаційної політики УНДО.

Реалізація ідеї консолідації вимагала від політичних партій та організацій конкретних заходів. Представники Української соціалістично-радикальної партії (УСРП), Фронту національної єдності (ФНС), опозиційної групи Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), Української соціал-демократичної партії (УСДП), Української народної обнови (УНО), організували періодично зустрічі, які в науковій літературі названо контактним комітетом (із засідання 6 грудня 1937 р.). Перша з них відбулася 4 листопада 1937 р. за участю В. Старосольського (УСДП), О. Назарука (УНО), В. Кузьмовича (опозиція в УНДО), М. Стахіві і П. Костюка (УСРП). Треба зауважити, що ініціатива цих зустрічей не була розглянута на жодному із з'їздів політичних партій. Це, радше, було бажання певних представників знайти якісь ефективні форми співпраці всередині українського політичного середовища.

На зустрічі 13 грудня 1937 р. було визначено статус та повноваження цього контактного комітету. Він дістав тимчасовий, перехідний характер і мав діяти до остаточного формування міжпартійного порозуміння як "зав'язок консолідації" [11, арк. 33]. За регламентом (статутом) до контактного комітету входили представники громадян згідно з особистими позиціями, для обговорення актуальних питань внутрішньої політики і міжнародних подій. Також у ньому вказувалося, що комітет не мав приймати рішень, обов'язкових для тих політичних сил, які вони репрезентують, а запрошення нового члена та зміна самих підстав діяльності комітету могли відбуватися лише за згодою усіх його учасників [11, арк. 34].

Нелегальний характер комітету звужував можливості його виходу на арену суспільного життя. У цій ситуації учасники зустрічей вирішили звернутися до преси політичних партій, зокрема, часописів: "Діло", "Українські вісті", "Громадський голос", "Нова зоря", "Правда", "Мета", "Жінка", "Українка". Саме за їхньою допомогою вирішено впливати на суспільство, пропагувати ідеї консолідації.

Першою консолідуючою акцією національної преси став виступ проти заборони польськими властями вживати у друкованих виданнях терміни "Галичина" і "галицький". Редактори українських видань спільно висловили протест проти дій польської влади. Нарада видавців газет і журналів 16 лютого 1938 р. вирішила відрядити спільну делегацію в складі 11 осіб до керівних осіб Львівського воєводства, яка представляла увесь політичний спектр партійної преси. І. Кедрин-Рудницький, який очолив цю делегацію, рішуче висловився проти несправедливого рішення, надмірної прискіпливості цензури і вимагав скасування заборони на вживання термінів "Галичина" і "галицький" у публікаціях часописів" [15, арк. 78–79].

Перша протестаційна акція досягла свого результату – розпорядження польських властей було скасовано. Вона дала поштовх до організації періодичних пресових конференцій.

18 квітня 1938 р. органи ФНС, УНО, УСРП, УСДП, Союзу українок скликали нову конференцію, на якій висловились за продовження консолідаційного курсу. Формою такої консолідації пропонувалось укладення пресового порозуміння. У відповідному комунікаті його учасники вирішили співпрацювати у сфері "захисту загроженого здоров'я та існування українського народу" [8]. Основами цієї співпраці мали стати: а) обмін інформацією і поглядами щодо найважливіших справ загальнонаціонального значення і узгодження способів захисту пресою громадянського життя українського народу перед "нездоровими проявами внутрі та перед загрозливими наступами ззовні"; б) узгодження засад лояльної пресової політики різних ідеологічних і політичних течій та груп [8].

Пресова угода стала важливим досягненням у справі консолідації політичних партій Західної України. Але формат її був обмежений тільки тими органами партій, якій були представлені у контактному комітеті. Поза її рамками залишались часописи Волині, а також УНДО і ОУН.

Однак пресове порозуміння тривало недовго. Проти нього виступали, з одного боку, польська влада, а з іншого – ОУН і УНДО. Першою реакцією польської адміністрації на консолідаційні кроки стало розпорядження 6 травня 1938 р. про припинення діяльності Союзу Українок, якому закидалась участь у політичних заходах, зокрема у спільних акціях української преси. Органи Союзу Українок "Жінка" та "Українка" заборонено видавати, що автоматично виводило їх за межі пресового порозуміння.

Своєю чергою, УНДО вважало пресову угоду спробою творення нового політичного центру без його участі. "Свобода", – орган УНДО, – рішуче критикувала учасників пресового порозуміння за те, що вони виступають від імені всіх українських видань Західної України та підривають авторитет найвпливовішої політичної партії.

Після тиску польських властей і керівництва УНДО на єпископат Української Греко-Католицької церкви, 12 травня 1938 р. часописи "Нова зоря" і "Правда", що виходили за підтримки єпископа Г. Хомишина, на вимогу останнього оголосили про вихід із пресової угоди.

Дії польських властей і УНДО у квітні–травні 1938 р. привели до того, що спільні акції української преси припинилися і до початку Другої світової війни не практикувались. Пресова угода, як одна з консолідаційних форм, через втручання зовнішнього чинника до кінця не змогла реалізувати свій потенціал.

Ініціатори консолідаційних заходів намагались знайти якусь іншу форму порозуміння. Їх спонукали певні нові акценти у міжнародних відносинах 1938 р. Щоб вирішити українське питання у ході майбутніх змін у міжнародних відносинах, західноукраїнським політикам необхідно було консолідувати політичні сили краю.

Новою формою консолідаційних зусиль мала стати Всеукраїнська національна рада – широкий представницький орган українських політичних партій, що стояли на державницькій платформі. Цей задум визрів серед українських політичних емігрантів у Чехословаччині – членів Підготовчого Конгресового Комітету у Празі.

У період з 30 вересня по 18 жовтня 1938 р. проведено п'ять засідань у форматі Контактного Комітету у справі створення Всеукраїнської Національної Ради. У перший же день представник УСРП подав свій проект Всеукраїнської Національної Ради. Її основним завданням він вважав захист інтересів українців на західноукраїнських землях. До неї мали входити по два представники українських політичних і громадських організацій, що визнавали її платформу і спиралися "на власну українську силу" [12, арк. 29–30]. Опозиція в УНДО підготувала свої пропозиції, які 10 жовтня 1938 р. виклав В. Кузьмович. У них пропонувалась інша система формування Всеукраїнської національної Ради, в основу якої покладено персональний принцип та мінімізовано роль партій. На думку ундівської опозиції, митрополит А. Шептицький та найзаслуженіші політичні діячі К. Левицький та І. Макух повинні скликати збори нотаблів, які і мали сформувати склад ради. Зокрема, передбачалось залучити до її складу єпископів Української Греко-Католицької Церкви, членів Української Національної Ради 1918–1923 рр. [12, арк. 31–32].

Не залишилась осторонь дискусії національна преса краю. Розпочав її Д. Левицький у "Ділі" статтею "За сильний національний провід". Аргументуючи потребу консолідації політичного життя Західної України, він виділив два можливі способи її реалізації. Перший з них полягав у розпуску національних партій та організацій та утворенні на їхній основі об'єднання з одним національним проводом.

Інший шлях, на думку Д. Левицького, полягав у механічному об'єднанні, який зводився до згуртування усіх політичних партій і організацій (навіть тих, які партійно не оформлені, але мають свою пресу і дотримуються певної ідеологічної лінії) навколо загальнонаціональної ідеї утворення спільної верховної структури. У такому разі всі партії та організації зберігали б свою незалежність та ідеологію, а лише у певних, визначених ситуаціях виступали б спільно [2, 1938, 8 жовтня].

Лідери інших політичних партій не сприйняли пропозицій Д. Левицького. На сторінках "Громадського голосу" М. Стахів наполегливо доводив, що політичну консолідацію можуть реалізувати тільки політичні партії та організації [1, 1938, 15 жовтня]. О. Назарук у "Новій зорі" теж розкритикував плани творення Національної ради без участі політичних партій.

Проте у черговий раз спроба порозуміння через формування Всеукраїнської Національної Ради не досягла результату. До цього найбільше спричинилася опозиція УНДО, яка не пішла на своє організаційне оформлення і вступ до Національної Ради.

Наступною спробою порозуміння стала можливість створення Політичної ради – представницького органу політичних партій та організацій краю. Цю пропозицію 18 жовтня 1938 р. висловили В. Кузьмович і Д. Палів. Але дискусія навколо цього питання також не дала очікуваного результату [12, арк. 51].

Розвиток міжнародних подій в Європі все ж диктував необхідність консолідації політичних сил Західної України, де ситуація ускладнювалася у результаті розвитку "чехословацької кризи". Саме доля Закарпатської України опинилась в центрі уваги західноукраїнських політиків після мюнхенської конференції 29–30 вересня 1938 р. Адже польський уряд відкрито підтримував уряд Угорщини в його зазіханнях на Закарпаття, яке у жовтні 1938 р. дістало автономію.

Події у Карпатській Україні після жовтня 1938 р., за словами І. Кедрина–Рудницького, "страшенно хвилювали все українське суспільство" [5, с. 272]. Політикум Західної України прихильно ставився до проголошення автономії Карпатської України. Численні маніфестації на підтримку карпатських українців насторожили польські власті, які помітили ворожий настрій щодо польської держави. Урядові органи Польщі наприкінці 1938 р., намагаючись знизити підтримку Карпатської України у Західній Україні, застосували репресії проти членів українських партій та організацій, посилили цензуру українських періодичних видань.

У такій ситуації необхідна була конкретна консолідаційна акція національних сил краю. Її формою стала заява протесту проти дій польських властей, під якою підписались митрополит А. Шептицький та більшість єпископів Української Греко-Католицької Церкви, лідери політичних партій та культурно-освітніх, економічних товариств та установ" [2, 1938, 20 листопада]. У ній висловлювався протест проти масових репресій та застосування методів спільної відповідальності щодо українців краю, останніх закликалося до солідарності в захисті "слухних прав української нації" [2, 1938, 20 листопада].

Замаячення нової "пацифікації", а також події на Закарпатті змусили переглянути свою позицію УНДО. Провід УНДО, починаючи з жовтня 1938 р., поступово ставав на шлях критичного ставлення до політики нормалізації. Усі політичні партії Західної України прихильно оцінили зміну позиції УНДО, а особливо внесення Українською Парламентською Репрезентацією у сейм законопроекту у справі автономії для українських земель Польської держави від 9 грудня 1938 р. [2, 1939, 10 грудня]. (Він не був прийнятий сеймом).

Нові політичні орієнтири УНДО, полагодження на цій основі внутрішнього конфлікту (з лютого 1938 р. внутрішня опозиція перестала існувати) відкривали можливості для вироблення платформи

консолідації. Вже на засіданні Контактного Комітету 16 лютого 1939 р. повідомлено, що керівництво УНДО вирішило скерувати до нього В. Мудрого, Д. Левицького і В. Кузьмовича [13, арк. 45].

У новому форматі члени Контактного Комітету повернулися до обговорення регламенту та визначення політичної лінії поведінки партій та організацій. На засіданні 22 лютого 1939 р. під час вироблення "правильника" (своєрідного статуту) підтримано положення минулого регламенту 1937 р. про принципи особистої участі політиків у його роботі, а сам комітет називався підготовчим технічним органом, метою якого була реалізація міжпартійного порозуміння [14, арк. 56]. Головним завданням на цьому етапі було формування політичної платформи порозуміння і співпраці політичних сил Західної України.

Першими запропонували спільну політичну лінію М. Стахів і М. Рудницька, які, зрозуміло, відкинули орієнтацію на сильну польську державу. Суть трактування їхньої загальноукраїнської ідеї полягала у захисті і зміцненні українства на західноукраїнських землях. Це була осучаснена концепція галицького П'ємонта (розширення географічних меж зумовлювало державотворчими процесами у Карпатській Україні). Мотиви перетворення західних земель України на центр визвольних змагань всіх українців аргументувались тим, зокрема М. Рудницькою, що 1) революційні події 1917–1920-х рр. показали більшу здібність до державотворчих процесів у західноукраїнських політиків; 2) в СРСР у 1920–30-х рр. знищено українську політичну еліту, водночас на західних землях вона збереглася [14, арк. 71].

Найслабшим місцем цієї платформи був розрахунок на сприятливі європейські відносини для українського питання. Подальші міжнародні події підтвердили це. Зникла з політичної карти Чехословаччина, а Карпатську Україну за згодою керівництва Німеччини окупувала хортистська Угорщина. Водночас загострилися німецько-польські стосунки. У цій ситуації 20 березня 1939 р. лідери УНДО (В. Мудрий, В. Кузьмович), УСРП (І. Макух, М. Стахів), УСДП (В. Старосольський, Р. Скибинський), ФНС (Д. Паліїв, С. Герасимович), Дружини Княгині Ольги (К. Малицька і М. Рудницька) підписали звернення до українців краю, в якому наголошували на необхідності шукати захисту і порятунку у власних силах. Критикуючи позицію нацистської Німеччини за потопання права на самовизначення націй, засуджуючи окупацію Карпатської України хортистською Угорщиною, автори звернення закликали "...одностайно стати до відповідальної співпраці, об'єднати всі творчі сили української збірноти і сперти на них долю цілого народу" [2, 1939, 25 березня].

У період міжнародного напруження навесні 1939 р. консолідаційні акції політичних партій Західної України почастишали. Прикладом об'єднання міжпартійних зусиль стала спільна протестаційна акція проти урядової практики парцеляції землі у краї. Лідери УНДО, УСДП, УСРП, ФНС вимагали від польського уряду надання українському селянству прав набувати землю і припинення польської земельної колонізації [2, 1939, 7 березня].

Поряд із цією позитивною тенденцією, після падіння Карпатської України у березні 1939 р., ускладнилися відносини між легальними політичними партіями та націоналістичним підпіллям. Взаємні звинувачення, пошук винного у поразці державницьких змагань у Закарпатті на довгий час унеможливили консолідаційні виступи української спільноти. На бік ОУН перейшов ФНС, представники якого припинили свою діяльність у контактному комітеті. На його засідання представники УСДП і УНО з травня 1939 р. вже не приходили.

Лише партійна преса постійно обговорювала проблеми консолідації національних сил Західної України. Лідери політичних партій, у ситуації, що складалася влітку 1939 р., знову повернулися до потреби формування єдиного керівного органу. Цього разу вони його називали Український Національний провід. Найбільшу ініціативу у формуванні єдиного національного проводу виявило УНДО на з'їзді Народного Комітету партії 24 серпня 1939 р. у Львові [2, 1939, 26 серпня]. Однак реалізувати цей задум не дала німецько-польська війна, що розпочалася 1 вересня 1939 р.

Організаційно ідею консолідації у другій половині 1930-х рр. вдалось реалізувати у формі нелегального Контактного комітету за участю окремих лідерів партій: Д. Левицький, В. Кузьмович (опозиція УНДО), О. Назарук (УНО), В. Старосольський (УСДП), М. Стахів і П. Костюк (УСРП), Д. Паліїв (ФНС), М. Рудницька (Союз українок, Дружина княгині Ольги). Певні консолідаційні акції – виступ проти заборони польською владою вживати у друці терміни "Галичина" і "галицький", пресові конференції, пресова угода, – були реалізовані. Але тривкішого об'єднання національних партій краю не вдалось реалізувати через перевагу вузькопартійних інтересів та особистих амбіцій окремих лідерів.

1. *Громадський голос*. – Львів. – 1938–1939. 2. *Діло*. – Львів. – 1937–1939. 3. *Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) // Укр. іст. журн.* – 1993. – № 1. – С. 72–84. 4. *Зайцев О.Ю. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920–*

1930-ті рр.) // *Сучасність*. – 1994. – № 2. – С. 70–76. 5. Кедрин І. *Життя, події, люди. Спомини і коментарі*. – Нью-Йорк: Видавнича кооператива "Червоної калини", 1976. – 724 с. 6. Кугутяк М. *Історія української націонал-демократії (1918–1929)*. – Т. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с. 7. *Нова зоря*. – Львів–Станіславів. – 1938–1939. 8. *Порозуміння української преси // Діло*. – 1938. – 20 квітня. 9. Райківський І.Я. *Українська соціал-демократична партія (1928–1939)*. – Івано-Франківськ. – 1995. – 66 с. 10. Соляр І. *Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928)*. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 72 с. 11. *Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУ у м. Львові)*. Ф. 359 (Назарук Осип Тадейович, 1883–1940 рр. – адвокат, письменник, громадський і політичний діяч), оп. 1, спр. 40. 12. ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 359, оп. 1, спр. 41. 13. ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 359, оп. 1, спр. 44. 14. ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 359, оп. 1, спр. 46. 15. ЦДІАУ у м. Львові. Ф. 359, оп. 1, спр. 194. 16. Швагуляк М. *Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) // Сучасність*. – 1994. – № 2. – С. 77–82.

УДК 355.078.3 : 321.011.5

У. Ільницька

Національний університет "Львівська політехніка"

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ОБОРОННОЇ СФЕРИ ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ МЕХАНІЗМІВ ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ

© Ільницька У., 2008

Демократичний цивільний контроль над збройними силами розглядається як пріоритетний фактор демократизації оборонної сфери, важливий регулятор цивільно-військових відносин. Науково обґрунтовано доцільність його встановлення, проаналізовано політико-правові основи функціонування та механізми здійснення, розглянуто суб'єктів. Наголошено, що цивільний контроль над армією забезпечує реалізацію таких принципів демократії, як підпорядкованість військової політики та силових структур цивільній владі, недопущення політичної активності армії, унеможливлення функціонування її як самостійного суб'єкта політики.

Democratic civil control over the Armed Forces is considered to be priority factor of the defensive sphere's democratization, important regulator of the civil-military relations. Expediency of its establishment is scientifically grounded, mechanisms of realization are analyzed, subjects are examined. It is accentuated, that civil control over the army ensures realization of such democratic principles as subordination of the military policy and defence and law enforcement agencies to the civil authorities, non-admission of political activity of the army, making impossible its functioning as an independent subject of politics.

Перехідний етап розвитку держави, трансформація тоталітарного політичного режиму у напрямку демократії передбачає кардинальні зміни в усіх сферах суспільно-політичного життя. Важливою складовою демократичних державних перетворень є демократизація оборонної сфери та цивільно-військових відносин. Демократичні перетворення в галузі безпеки та оборони передбачають забезпечення верховенства права, функціонування збройних сил виключно в інтересах суспільства, недопущення мілітаризації держави, оптимізацію та гармонізацію цивільно-військових відносин, унеможливлення політичної активності силових структур, підпорядкованість армії цивільній владі, деполітизацію, деідеологізацію, департизацію збройних сил, упередження зростання самостійності армії та воєначальників.

Важливим механізмом та пріоритетним засобом реалізації принципів демократизації оборонної сфери є встановлення ефективного демократичного цивільного контролю над збройними силами. Проблема демократизації оборонної сфери через втілення механізмів цивільного контролю є актуальною проблемою і для України. Трансформаційні демократичні процеси, європейський напрям зовнішньої політики, функціонування України як активного суб'єкта міжнародних відносин, вимагають динамічних демократичних